
Constantin BĂJENARU

ȘCOALA ROMÂNEASCĂ FĂGĂRĂȘEANĂ ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

Abstract: We cannot talk about primary school, in the modern sense of the word, but towards the middle of the 18th century because the process of education took place especially in the entrance hall of the church or of a private house. This process, almost exclusively religious, lasted till towards the middle of the 19th century, in spite of all Austrian authorities' stipulations for laicization.

Only towards the year 1770, the Austrian state accepted the Enlightenment conception, according to which the school had to be an institution that could contribute to the economic and moral development of the population and have a formative effect on a new type of citizen – useful to society. Thus, the state began to consider the school a political problem and to deal directly with the organization and the control of education at all levels.

A number of legislative measures were established till towards the middle of 19th century, but the majority of them were not applicable, at least in the Făgăraș County, where afterwards schools remained confessional – both Orthodox and Greek-Catholic ones.

The functioning of the schools implies the construction of buildings and the employment of qualified schoolmasters, but the precarious economic situation of the Romanians of Făgăraș prevented the achievement of that desideratum for a long period of time.

In spite of all these, the primary schools of the Făgăraș County functioned during that first half of the century in almost all localities of the area – Orthodox or Greek-Catholic ones –, the majority continuing the activity of those already mentioned in documents of the previous century.

In addition to these confessional schools, there were a few ones better organized – the Frontier Guards schools. They were founded at the expense of the Austrian government immediately after the organization of Romanian regiments at the border (1764-1766), preparing many officers, schoolmasters, notaries, etc.

Thus, it is obvious that an education process, better or worse, existed in every locality of the Făgăraș County till towards 1850. After that, its development became faster, benefiting by another historical and legislative frames.

Până către jumătatea secolului al XVIII-lea, școlile primare transilvănene nu erau școli publice în sensul actual al cuvântului, mai ales în cazul celor românești. Astfel, câțiva copii se strângeau în vreo casă particulară sau mai ales în tinda bisericii, unde „dascălul” le făcea cunoscute slovele, dintr-o bucovnă sau altă carte bisericească. Procesul acesta de învățământ, aproape exclusiv religios, a dăinuit până către jumătatea secolului al XIX-lea, cu toate dispozițiile de laicizare luate prin unele legiuri școlare austriece.

Către 1770, statul austriac, care până atunci lăsase problemele școlare pe seama Bisericii, accepta concepția iluministă din vestul Europei, conform căreia școala să fie o instituție ce putea și trebuia să contribuie la ridicarea economică și morală a cetățenilor, la formarea unui tip de cetățean de care societatea avea nevoie. Prin urmare, statul începea să considere școala o problemă politică și să se ocupe nemijlocit de organizarea, conducerea și controlul învățământului de toate nivelurile.

Învățământul mediu și superior, frecventat în special de copiii celor cu o stare materială bună, era destul de bine organizat, având localuri impunătoare și încadrat cu profesori bine pregătiți. Prin urmare, marea problemă o constituia organizarea învățământului elementar. Pentru acest scop,

trebuiau să fie găsite și alocate fondurile necesare, trebuiau construite localuri școlare, elaborate manualele necesare etc.

Mai întâi, cu toate protestele Bisericii Catolice, statul a pus sub controlul său școlile confesionale. La baza acestei hotărâri a stat regulamentul școlar *Allgemeine Österreichische Schulordnung*, din 7 decembrie 1774, ale cărui principii directe vizau uniformizarea învățământului din Imperiu. Însă, abia în 1781 era publicată legea școlară *Norma Regia*, care cuprindea dispoziții speciale referitoare la Transilvania, precum și Edictul de toleranță, lege prin care se acorda dreptul oricărei comunități naționale cu peste 100 de familii să-și aibă școală și biserică.

S-au luat măsuri inclusiv în privința românilor ortodocși, cum a fost decretul din anul 1785 – care prevedea ca școlile deja existente să fie întreținute în stare bună, să se acorde sprijin material comunităților care solicită școli ș.a. –, și Rescriptul Comisiei aulice din 1786, care preciza: numărul școlilor românești ortodoxe trebuie sporit, salariul învățătorului să fie plătit de comunitate, pentru zidirea școlii să fie obligați toți locuitorii a contribui cu materiale și bani (fie ei țărani, fie domni de pământ), învățătorii să poată funcționa doar dacă știau limba germană etc.

Cert este că, prin reglementările introduse de *Ratio Educationis* (1777) și *Norma Regia*, s-a instituit învățământul elementar obligatoriu și gratuit, cu un program adaptat intereselor statului. Iar prin numirea ca directori, pentru școlile ortodoxe și greco-catolice, a lui Dimitrie Eustatievici și Gheorghe Șincai, s-a deschis „*calea unor evoluții promițătoare în acest sens și în mediul românesc*”¹.

În aceste condiții, devenea extrem de necesară formarea cadrelor de învățământ, sarcină ce a revenit Comisiei școlare provinciale, ca organizare. Ca urmare, în 1782, se înființa Școala principală românească de la Blaj, iar în 1786, Școala normală română din Sibiu, numai că, în genere, se găseau greu tineri dornici să se dedice învățământului. Salariul modest îndepărta și mai mult tineretul de cariera didactică.

De asemenea, se puna cu acuitate problema localurilor școlare, căci învățământul bisericesc (confesional) era aproape total lipsit de ele. „*În cele mai multe cazuri și primele școli de stat funcționau în clădiri improvizate.*”² De altfel, dintr-un recensământ școlar realizat în anul 1786, reiese că, în Țara Făgărașului, în bună stare erau numai școala germană din Făgăraș, cea română (probabil greco-catolică) și școlile unite din Vaida-Recea și Cincu.³

În paralel cu activitatea bisericilor de a deschide școli, Țara Făgărașului a fost oarecum avantajată prin școlile grănicerești, care au început a fi înființate după Decretul imperial din 1762 de constituire a regimentelor de graniță, școli în care procesul de învățământ era destul de serios, după niște norme bine puse la punct de către statul austriac.

Măsurile școlare au continuat a fi luate și după anul 1800, uneori cu aplicabilitate, alteori fără, mai ales în privința învățământului sătesc. Printre acestea, s-au numărat și decretul din anii 1816 și 1841, prin care se preciza ca în fiecare localitate să se acorde gratuit loc pentru edificarea școlilor românești și materiale pentru construirea localurilor respective; de asemenea, era din nou reglementată retribuția dascălilor.

În perioada 1841-1843, au fost instituite comisii însărcinate cu elaborarea de planuri privind înființarea școlilor sătești, la nivelul fiecărei jurisdicții din Ardeal. Însă, „*atunci când, în contextul aceluiași încercări de punere în aplicare a măsurilor de înființare a școlilor sătești, autoritățile militare din sudul Transilvaniei se adresează comitatului Hunedoarei și districtului Făgăraș pentru*

¹ Ladislau Gyémánt, *Transilvania între anii 1690-1790*, în „Pagini Transilvane”, Cluj-Napoca, 1994, p. 150.

² Lucia Protopopescu, *Contribuții la istoria învățământului din Transilvania. 1774-1805*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1966, p. 74.

³ *Ibidem*, p. 75.

*colaborare în cadrul localităților mixte militare și civile, demersurile lor se lovesc de refuzul acestor jurisdicții*⁴.

După 1848-1849, comunitățile au început să beneficieze într-o măsură tot mai mare de cultură, din ce în ce mai multe obști rânduindu-și fundațiuni materiale proprii, din care au pus pe picioare măcar „*câte o modestă alcătuire școlară*”⁵. Chiar și așa, lucrurile trebuiau să progreseze, căci, după cum afirma Ioan Codru-Drăgușanu, „*o națiune fără școală ajunge pieire, că școala este «sufletul națiunii»*”⁶.

Ridicarea școlilor aducea cu sine și nevoia de învățători calificați în primul rând, pentru un învățământ de bună calitate. Însă, cum aminteam, retribuția foarte slabă nu-i atrăgea pe tineri spre acest domeniu. Decretele din anii 1816, 1823, 1824, 1840 și 1841 hotărâu ca, pentru întreținerea învățătorului, să se taie din proprietatea domnului de pământ, de care aparținea satul, pământ arabil și fânaș sau să i se stabilească un salariu fix. Nici acestea n-au avut aplicabilitate, atât din cauza împotrivirii domnilor de pământ, cât și din aceea a stării economice precare a locuitorilor. Prin urmare, școlile sătești au continuat să aibă „*învățători necalificați și foarte slab plătiți, aveau o școlarizare efectivă limitată doar la lunile de iarnă și o foarte deficitară frecvență a elevilor; erau, cu un cuvânt, foarte departe de ceea ce ar fi trebuit să fie o școală în acea perioadă*”⁷.

Foarte departe, adevărat, dacă ne gândim și la „portretul-robot” al dascălului, creionat în 1848 de același Ioan Codru-Drăgușanu: „*(...) să fie înarmat cu cunoștințe bogate, cu experiență, plin de onestitate, umanitate și patriotism, pătruns de «cel mai mare zel» pentru binele public, «depărtat» de orice interes personal. Amintind că misiunea învățătorului «e sacră, apostolică», el cerea ca acesta să fie «exemplu de virtute, de moralitate, de modestie», iar în relațiile cu școlarii să aibă căldură sufletească și să-i privească pe elevi ca pe «niște fii ai săi»*”⁸.

După anul 1800, se apreciază că, pe lângă cele grănicerești, existau școli în mai toate localitățile Țării Făgărașului, chiar dacă puține dintre acestea aveau local propriu, ele funcționând de cele mai multe ori în casa cantorului (care era și dascăl) sau în o altă casă închiriată spre acest scop. Dascălul „*de obicei era un om simplu, cunoscător de carte, care nu se deosebea de alți țărani, uneori îndeplinea și slujba de crâșnic (clopotar) sau secretar al preotului.*”

Școala era o casă țărănească îngrădită cu nuiiele și lipită cu lut, pe jos nu avea podea. În mijloc se afla o masă lungă din scânduri bătute pe pociumpi (țăruși – n.n.), iar de jur-împrejur erau lavițe pentru copii.

*Despre metodele de predare nu poate fi vorba. Fiecare învățător proceda la predarea scris-cititului cum îl tăia capul sau cum fusese el învățat de un diac mai bătrân*⁹.

Școlile ortodoxe

La 1791, negustorii făgărășeni înființau, în oraș, o școală „normalicească”, având acest statut (de pregătire a învățătorilor și preoților) până în anul 1854, când s-a înființat Seminarul Andreian. Cel dintâi dascăl al său a fost Andrei Șovăilovici (încă din anul 1770), care, pe la 1796, îl avea alături pe Ioan Fogarași (1791-1802), după cum atestă un document de epocă: „*La 2 Noembrie 1796, în fața lui Radu Tempea, directorul școalelor naționale neunite, se încheie un contract între biserică, reprezentată prin învățatul protopop Gheorghe Petrașcu și învățătorii Andrei Șovăilovici și Ioan*”

⁴ Ladislau Gyémánt, *Mișcarea națională a românilor din Transilvania, 1790-1848*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, p. 295.

⁵ Simion Retegan, *Satul românesc din Transilvania, cititor de școală (1850-1867)*, Cluj-Napoca, Editura Echinoc, 1994, p. 7.

⁶ Apud Gheorghe Pârnuță, *Învățători și profesori în revoluția de la 1848*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1976, p. 15.

⁷ Simion Retegan, *op. cit.*, p. 7.

⁸ Gheorghe Pârnuță, *op. cit.*, p. 16.

⁹ Gavril Popa, *Scoreiul veche vatră românească din Țara Făgărașului*, Sibiu, 1998, p. 177.

Fogarași: «dascălul Andrei să țină strana bisericii cea dreaptă la cântare, iar Ioan Fogarași de a stânga; Andrei va avea 25 de zloți pe an, dascălul Fogarași are a-și lua simbria de la toată casa pe an câte șase creițari (...)»¹⁰.

Mai târziu, s-a încercat înlăturarea lui Șovăilovici, spre a fi adus fiul protopopului, cu același nume, care era învățător la școala din Chivăraru (1786-1804), tot în Făgăraș; acesta fusese școlit în Țara Românească, unde „a căpătat o educație aleasă. Știa latinește, italienește, grecește și puțin nemțește”¹¹.

Între anii 1796 și 1800, apare ca funcționând și Toni Nedelcu, apoi Gh. Petrașcu, fiul protopopului (1800-1804), Simion Jinariu (pe la 1800), Gheorghe Jinariu (1804-1838), Vasile Jinariu (1838-1845) și Petru Popescu (1845-1852), ginerele protopopului Gh. Jinariu, acesta fiind atât învățător, cât și capelan. Pe la 1807, se reîntorcea Fogarași, iar la 1817 a doua oară, comunitatea încheind un nou contract cu el, destul de apăsător de această dată: „Să puie la învățarea pruncilor, să aibă datoria a-i ținea pre dânșii la rânduială bună atât în școală cât și în biserică și a-i dezbăra de vorbe necuviincioase, de jurământuri, de jurături și de vorbe necinstite, de sudalme, nu numai în școală ci și afară. Greșind copiii sau în școală sau în biserică și fiind vrednici de pedeapsă, să li se dea pedeapsa după vârstă și greșală, însă cu luare aminte, să nu se vatăme vreunul din pricina bății. Dară fiind greșală mai mare, să fie și inspectorii de față când se vor pedepsi. În rândul învățăturii, atât copiii a celor bogați, cât și a celor săraci, într-un chip să se trățăluiască; copiii care cuprind mai anevoie învățătura și sunt mai grei de cap, să nu-i silească nici într-un chip cu bătaia spre învățătură. Leafa va fi de 400 fl. austr. pe an și pe lângă sălaș slobod și 6 stânjini de lemne, în 4 rate, adecă la tot fârtatul (sfertul – n.n.) de an fârtatul de sâmbrie”¹².

În anul 1820, se reîntorcea și Simion Jinariu, după ce funcționase între 1807 și 1811 la Sibiu, Brașov și Jina natală. „Venea deci cu un prestigiu sporit... Ieșit cu o treaptă mai sus din rândul învățătorimii, în calitate de protopop și director al școlii normale, cu o reputație de om cult, se gândise la formarea tinerimii, dornică a îmbrățișa cariere care, oricum, cereau o pregătire mai temeinică decât cea pe care le-o putea da «școala normalicească» (...)”¹³.

Punându-și gândul în practică, acesta înființa, în acel an, o școală în care „fiecare copil care pofteste și vrea a învăța la cântări și la scrisoarea românească și latinească, ca să poată fi și notarăși sau scriitor la sat și aritmetică și rânduiala sf. biserici și alții care poftesc a primi darul preoției, aceia vor veni în școala Făgărașului la mine, ca să le arăt eu cele trebuincioase, întru care să să poată întru acea învățătură răzima înaintea scaunului episcopesc la Sibii și ca să poată intra la cursul școlii candidaților de preoție mai cu îndrăznire, nu să să tragă îndărăpt la ușă ca proștii, cum am văzut cu ochii mei (...). Va veni diacul acela care pofteste a primi darul preoției, mai întâi să vie să învețe, să să tragă la masă, înainte, nu la ușă”¹⁴.

În privința învățământului sătesc ortodox transilvan de la începutul secolului al XIX-lea, o situație a acestuia a fost prezentată de Martin Hochmeister în al său *Calendarium Novum*, apărut la Cluj în 1807, la capitolul despre școlile ortodoxe apărând ca funcționând și cele din următoarele localități ale Țării Făgărașului: Feldioara, Perșani (învățător Iacob Comerniță), Voivodenii Mici (Moise Stelea), Porumbacu de Jos (Savu Racovițanu), Comăna de Sus (George Popovici), Râușor (Ioan Odor), Beclean (Ioan Bârsache), Viștea de Sus (Simion Frezelea), Cincșor (Silvestru Gazia),

¹⁰ Nicolae Albu, *Istoria învățământului românesc din Transilvania până la 1800*, București, 1944, p. 222.

¹¹ *Ibidem*.

¹² Apud Nicolae Albu, *Istoria școlilor românești din Transilvania între 1800-1867*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1971, p. 159.

¹³ *Ibidem*, p. 160.

¹⁴ *Ibidem*.

Gherdeal (Simion Mintsund), Calbor (Vasile Viza), Cincu (Teodor Bastia), Bruiu (Matei Stanciul), Șomartin (Nicolae Nistor), Toarcla (Moise Comșa) și Merghindeal (Ioan Frățilă).¹⁵

Este evident, însă, că numărul acestor școli era mult mai mare decât cel prezentat de Hochmeister, căci unele documente arată existența lor și în alte localități încă din secolul anterior, așa cum în Galați exista o școală confesională ortodoxă din anul 1785, cunoscuți fiind și învățătorii ei: Nicolae Comșa (1785-1820), Gheorghe Comșa (1820-1840), Bucur Comșa (1840-1860) ș.a.¹⁶ În această școală, „*Fetele mărișoare învățau și gospodăria: pregătirea mâncărilor, lucru de mână etc., de la «lelea dăscălița», care, când lărmăluiau școlarii îi lovea în cap cu furca de tors ori cu fusul*”¹⁷.

În această perioadă, școli cu local propriu se aflau în Arpașu de Jos (1820; învățători David Boeriu și Ioan Cucu), Beclean (1846; Ghiță Orbu, Gheorghe Găjneanului), Boholț (înainte de 1848; „*«Școala din mijlocul satului», clădită toată din piatră și acoperită cu țiglă și avea 2 săli de învățământ și locuință pentru învățător*”¹⁸); Calbor (1802; Simion Braniște), Colun (1800; Lazăr Toader [1808-1825], Gheorghe Popovicu [1825-1828], Moise Toader [1828-1857]), Felmer (1835), Perșani („*înainte de 1850, se învăța în școală și limba germană*”¹⁹), Rodbav (sf. sec. XVIII), Șinca-Nouă (Gheorghe Buzdugan) și Ucea de Sus (1832; Șerban Bărbat).

Alte școli ortodoxe existau în Mândra (funcționa în case particulare), Părău, Sâmbăta de Sus (înființată în 1830), Veneția de Jos și, mai mult ca sigur, și în restul localităților Țării Făgărașului.

În privința plății dascălilor și a localurilor de școală, care de cele mai multe ori se aflau în casele primilor, aflăm că pentru localuri plata se făcea în natură – 2 bucăți de lemn iarna și un ou pe săptămână.²⁰ În ceea ce privea plata învățătorului, oamenii îl tocmeau „*ca să le învețe copiii carte dându-i o dutcă (8 bani) pe an și 2 ouă pe săptămână. Remunerarea învățătorului pentru munca sa cu copiii diferea de la sat la sat, astfel: în Olteț (Beșimbac) i se plătea învățătorului 5 zloți pe an, în Gherdeal la 1840 învățătorul primea «15 capuri de grâu și 20 de cucuruz». La fiecare sărbătoare mare primea un cozonac – la Paști 2 ouă roșii de elev, 5 căruțe lemne pe an, cărate pe rând de către părinții elevilor.*

«*Dacă ouăle și banii nu se aduceau la timp, sau bucățile de lemn erau prea mici, apoi vinovatul era supus la aspre pedepse: sucitul părului după un cui și bătut cuiul în perete, 25 de bețe la părțile moi sau așezarea cu genunchii pe boabe până când aducea plata.*

Aceste pedepse duceau de multe ori la conflicte între elevii în cauză și învățător, care de multe ori ajungeau la bătaie – pentru evitarea unor bătăi, învățătorul scutea 2-3 elevi de obligații față de el, iar aceștia îl apărau în astfel de cazuri”²¹.

Tot în cazul dascălilor, spre anul 1848 se emitea o circulară către preoții din protopopiatul Făgărașului, în care se decreta pentru învățători ca „*vineri să fie regreție, ca și dascălul să poată veni să-și cumpere din Făgăraș ce-i trebuie pe sama casei sale și hârtie pe sama pruncilor, iar sâmbăta să învețe copiii*”²².

Este interesant și faptul că, în unele sate, localul școlii servea pentru copiii ambelor confesiuni sau că dascălii lor erau în relații amicale, așa cum întâlnim, spre exemplu, în Arpașul de Jos, unde „*au servit câte doi învățători, unul gr. cat. și unul gr. ort. și învățau copiii deosebit, după religie*”²³.

¹⁵ *Ibidem*, pp. 76-77; vezi și *Istoria învățământului din România*, vol. I, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1983, p. 282.

¹⁶ Constantin Stan, *Școala populară din Făgăraș și de pe Târnave*, Sibiu, 1928, vol. I, pp. 264-265.

¹⁷ Nicolae Albu, *op. cit.*, p. 163.

¹⁸ Constantin Stan, *op. cit.*, p. 161.

¹⁹ Nicolae Albu, *op. cit.*, p. 163.

²⁰ Ionică Oancea, *Învățământul din zona Făgăraș până la anul 1848*, lucrare de diplomă, Iași, 1979, p. 21.

²¹ *Ibidem*.

²² Nicolae Albu, *op. cit.*, p. 160.

²³ Constantin Stan, *op. cit.*, p. 134.

Școlile greco-catolice

Școala din Făgăraș a fost înființată prin decretul împăratului Iosif al II-lea din anul 1785, ca școală trivială, învățătorii săi fiind plătiți din fondul de instrucție al Guvernului ardelean. Școala aceasta a funcționat pe locul vechii școli ortodoxe, din apropierea bisericii Sf. Nicolae (brâncovenesti). Primul dascăl a fost Nicolae Bodroközy, care a funcționat până la 1826, acesta având o poveste extrem de interesantă: el a fost „*propus de guvern și confirmat de consistoriul din Blaj (1785), dar numai după ce, conform dispozițiilor în vigoare, s-a prezentat la Mártonfi, directorul școlilor românești catolice din Transilvania și al celei pedagogice din Sibiu, ca să facă dovadă de pregătirea sa și «să-i spue ce limbi știe, pentru a-l promovăului dascăl de normă».*

Câțiva ani s-a purtat «ca o fată mare»: și-a făcut datoria pe deplin; nu s-a plâns nimeni împotriva lui. Într-un timp, ca să-i fie de ajutor vicarului Iacob Para, apoi lui Ion Halmaghi, fu hirotonit preot, îndeplinind și slujba de capelan. Însă, în 1800, consistoriul blăjean a primit 2 denunțuri împotriva lui; primul era semnat chiar de vicarul Para; în acesta se spune că Bodroközy, «de când e preot, s-a lăsat de treaba pruncilor, ba pe unii îi întrebuințează la lucru, acasă pentru sine, la tăiat de lemne, adus apă, iară în școală a băgat coceni». Al doilea e al lui Simion Jinariu, dascălul școlii ortodoxe, care, la fel, constată că Bodroközy, «făcându-se popă, au nu vrea, au urându-să cu învățătura, să lenevește (...), de care lucru ne-au venit ponoslu, de vreme ce pruncii care merg la școală, încă îi poartă în bibolițe (!)». În rezoluția dată de Bob se spune: «... vom lua dascălia de la el și altuia o vom da, care nu va băga coceni în școală, ci va băga pruncii și îi va învăța».

La această aspră înfruntare și serioasă amenințare, bietul dascăl îi răspunde:

«...eu nicidecum a fi vinovat unora ca acelora nu mă cunosc; adevărat lucru că de-mi ajută vr-un prunc care-l țiiu în sălaș, mai mare folos are, că se împărtășește din cele de lipsă spre traiul vieții și din învățătură. Iară încātu-i despre coceni, necum să-i pui în școală, ci nici în gând mie adevărat nu me-au venit până acum. Strădania mea a învăța pruncii în școală socotesc că de nu-i mai mare, mai mică nu-i de când m-am făcut preot, despre care lucru însuși și In(clita) Tablă poate mărturisi».

Rândurile lui Bodroközy avură puterea de a-l liniști pe Bob și a-i inspira încredere în el, căci la 1822 îl găsim intitulându-se «preot și inspector școlar» – desigur, pentru școlile unite din protopopiatul Făgărașului²⁴.

Până la mijlocul veacului au mai funcționat ca învățători Adam Cațaveiu (1826-1848) și preotul din Racovița, Simion Florian (1848-1862), însă mai întâlnim și alte nume, ca Anton Bodroközy, fiul celui de mai sus, pe la 1822, și George Moldovan, la 1836.

Școli greco-catolice în Țara Făgărașului existau încă de pe la mijlocul secolului al XVIII-lea, mai precis în 1755, și anume: Șinca (Veche), Vad, Ohaba, Bucium, Sebeș, Hârșeni, Copăcel, Berivoii Mici, Vaida-Recea, Dejani, Netot (Gura Văii), Iași, Hurez, Ileni, Râușor, Dridif, Voila, Beșimbac (Olteț), Viștea de Jos, Ucea de Sus, Viștea de Sus, Drăguș, Lisa, Breaza, Pojorta, Voivodenii Mari, Voivodenii Mici, Ludișor. Pe lângă acestea, se mai găseau alte 7 școli în protopopiatul Făgărașului, 11 în cel al Veneției și 6 în al Calborului.²⁵

Zece ani mai târziu, la 1765, existau 56 de școli românești, dintre care greco-catolice fiițau în: Făgăraș, Beșimbac (Olteț), Viștea de Jos, Porumbacu de Sus, Arpașu de Sus, Viștea de Sus, Ucea de Sus, Drăguș, Lisa, Voivodenii Mari, Ludișor, Porumbacu de Jos, Cuciulata, Veneția de Jos, Hârșeni, Sebeș, Mărgineni, Copăcel, Berivoii Mari, Vaida-Recea, Telechi-Recea, Netot (Gura Văii), Săvăstreni, Scorei, Ileni, Râușor, Calbor, Bohoț, Galați, Șona și Ticușu Român (Ticușu Nou).²⁶

²⁴ Nicolae Albu, *op. cit.*, pp. 160-161.

²⁵ *Istoria învățământului din România*, vol. I, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1983, p. 274.

²⁶ Nicolae Albu, *Istoria învățământului... până la 1800*, p. 198.

După anul 1800, statisticile oficiale au obișnuit să ia în calcul numai școlile mai bine organizate, motiv pentru care nu putem avea un tablou complet asupra întregii rețele de școli elementare din Țara Făgărașului. Astfel că, *Statistica românilor uniți din Transilvania la 1811* indica următoarele sate cu învățători bine pregătiți (ludimagisteri): Făgăraș (Nicolae), Iași (Ioan), Bucium (George), Hârșeni (Toma), Ileni (Ioan), Copăcel (David), Berivoii Mari (David), Porumbacu de Jos (Ilie, „*dascăl et cantor*”), Beșimbac (Ioan „*et cantores*”), Scorei (Ionașcu), Comăna de Jos (Ionașcu), Șinca-Veche (Joandrea) și Vad (Toma).²⁷

Cu toate acestea, unele surse oferă informații și despre alte școli greco-catolice din zonă:

– Berivoii Mari: „*Școala se va fi ținut la început în pridvorul bisericii și vor fi învățat numai copii de boier, iobagii neavând dreptul la învățătură. A funcționat apoi în diferite case închiriate până după 1848 (...)*.”

(...) *Școala din trecut vagabonda pe lângă bisericile din ambele Berivoaie. Învățător se tocimia când în Berivoii Mici, când în Berivoii Mari, după împrejurări. Elevii se înscriau benevol și cercetau școala aproape numai în lunile de iarnă. Sporul elevilor se reducea la scris, cetit și puțină aritmetică*²⁸;

– Beșimbac (Olteț): „*Cătră 1848 școala era în casa proprietarului Toma Popa, el fiind cantor (dascăl) la bisericuța din deal; ținea și școală la el acasă (...)*”²⁹;

– Bucium: „*Cel mai vechiu dascăl despre care amintesc bătrânii de azi a fost Gherasim Dobrin. Acesta a funcționat cam pe la anii 1820-1842. Pe vremea aceasta local propriu pentru școală nu era*”³⁰;

– Colun: „*Biserica gr. cat. a început să susțină școala la anul 1835, când a fost instituit ca învățător Onea Ticaciu (1835-1855) (...)*”³¹;

– Copăcel: „*(...) În prima jumătate a secolului XIX găsim ca învățător pe Ioan Fogăraș, fără anume pregătire, care îndeplinea și funcția de cantor (...)*”³²;

– Dridif: „*(...) a fost școală condusă de cantori, fără pregătire specială, încă înainte de anul 1848. Învățământul se făcea în case particulare*”³³;

– Lisa: „*Școală de piatră din 1830*”³⁴;

– Pojorta: „*Școală de lemn din 1838*”³⁵;

– Șinca-Veche: „*Școală de piatră din 1837*”³⁶;

– Șona: „*Clădire școlară și școală bună din 1835*”³⁷;

– Voivodenii Mari: local propriu din 1836³⁸;

– Drăguș: Dascălii școlii erau cântăreți în strană și „*în general, slabi, după mărturisirile lui Ioan Codru-Drăgușanu, născut aici: «Nu pot uita pe fericitul Nicu al Davistei cu „Sfântă cruce ajută!”. O iarnă întregă învățasem carte la dânsul, știam „Bucoavna” de rost, însă cu „buche-az-ba” nu putusem învăța, până ce bietul Comșuț, în bătrânețe, aduse sistemul de „a-be-ce” de la Orlat, după care apoi în 3 zile silabiseam cu ușurință*”³⁹.

²⁷ Idem, *Istoria școlilor...*, p. 161.

²⁸ Constantin Stan, *op. cit.*, pp. 152-153.

²⁹ *Ibidem*, p. 157.

³⁰ *Ibidem*, p. 176.

³¹ *Ibidem*, p. 205.

³² *Ibidem*, p. 218.

³³ *Ibidem*, p. 242.

³⁴ Augustin Bunea, *Șematismul veneratului cler al Arhiepiscopiei Metropolitane greco-catolice române de Alba-Iulia și Făgăraș pre anul Domnului 1900*, Blaj, 1900, p. 629.

³⁵ *Ibidem*, p. 633.

³⁶ *Ibidem*, p. 614.

³⁷ Nicolae Albu, *op. cit.*, p. 164.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Ibidem*, p. 163.

În 1836, școli confesionale unite bune existau în Arpașu de Jos, Scorei, Porumbacu de Jos, Porumbacu de Sus, Sărata, Ucea de Sus, Viștea de Jos, Drăguș, Lisa, Dridif, Hârșeni, Hurez, Berivoi Mari, Berivoi Mici, Râușor, Recea și Voila. „*Aceste școli erau încadrate cu învățători cu pregătire corespunzătoare*”⁴⁰.

Tot greco-catolice erau și **școlile grănicerești**, înființate încă din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. În ordinul de înființare a regimentelor de graniță se cuprindea și dispoziția ca în localitățile-sedii de companie și nu numai să se înființeze școli „normale” și „triviale”, cum s-a întâmplat și în cazul unor sate făgărășene: Viștea de Jos, Voila, Ohaba, Mărgineni, Vaida-Recea, Lisa și Șinca-Nouă. G. Barițiu afirma că, pe lângă acestea, ar mai fi funcționat școli grănicerești și în Pojorta, Netotu, Sebeș, Copăcel, Vad și Bucium.⁴¹ În alte sate s-au înființat școli triviale la începutul secolului al XIX-lea: Arpașu de Jos, Arpașu de Sus, Beclean, Boholț, Breaza, Calbor, Colun, Comăna de Jos, Rodbav, Șona, Toderița, Veneția de Jos, Ucea, Voivodenii Mari ș.a.; în ele se învăța limba germană. Toate aceste școli grănicerești, după desființarea regimentelor, în 1851, s-au transformat în școli comune confesionale.

Dintr-un raport al Consistoriului unit către guvernul transilvan, din anul 1836, reiese că școli grănicerești bine organizate existau în Beșimbac (Olteț), Dejani (la 1816), Iași, Ileni, Mărgineni, Copăcel, Netotu (Gura Văii), Pojorta, Sebeș, Săsciori, Săvăstreni, Vaida-Recea, Șercaia, Bucium, Ohaba, Vad și Șinca-Veche.⁴²

Toate școlile grănicerești erau puse sub administrația Comitetului central grăniceresc. În baza normelor aprobate de reprezentanța generală, la aceste școli nu puteau fi numiți decât învățători bine calificați, care erau definitivați numai după ce făceau doi ani de probă.

Unele dintre aceste școli s-au bucurat, de-a lungul existenței lor, de o bună reputație. Dintre ele, amintim:

– Ohaba: „*I se crease numele de «școală nemțească» (era, în realitate, o școală normală), fiindcă limba germană ținea locul de frunte. Da o pregătire serioasă elevilor, unii veniți de la mari depărtări. Învățătorii, trei, se numeau «profesori» și erau oameni cu carte făcută în școlile nemțești. Unul dintre ei, George Sucea, pe la 1830, era abonat la «Biblioteca Românească» a lui Zaharia Carcalechi. Cu pregătirea de aici au ieșit mulți notari, ofițeri, învățători și alți funcționari și intelectuali români din Țara Oltului și de pe Târnave (...)*”⁴³;

– Vaida-Recea: la 1815, limba de predare era germană; învățători erau Nicolaus Fetu și Iosif Rummel⁴⁴;

– Scorei: „*(...) era singura școală mai bună din acea regiune, căci în ea veneau să învețe carte nu numai fiii foștilor boieri și grăniceri, ci și fiii frunțașilor săteni din comunele vecine: Oprea și Streza-Cârțișoara, Cârța, Colun, Sărata, Porumbacu de Sus și de Jos*”⁴⁵;

– Lisa: „*Pe la 1848 exista o școală susținută de Compania 9 (...), cu învățătorii, între 1848-1850, Vasile Cațavei și Ioan Savu Popa*”⁴⁶;

– Viștea de Jos: „*O bună școală a fost și cea «normală grănicerească» din Viștea de Jos, din care ieșise, prin 1848, Damaschin Balescu, colecționar, ba pe ici-colea și făuritor de poezii patriotice și de dragoste (...)*”⁴⁷;

⁴⁰ Gavril Popa, *op. cit.*, p. 178.

⁴¹ Apud *Istoria învățământului...*, p. 295.

⁴² Cf. Nicolae Albu, *Istoria școlilor...*, p. 162.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 164.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 162.

⁴⁶ Constantin Stan, *op. cit.*, p. 294.

⁴⁷ Nicolae Albu, *op. cit.*, p. 163.

– Vad: Exista școală trivială (primară superioară), susținută din fondul de instrucție și având un profesor și 30 de elevi. Se învățau limbile română, germană și maghiară⁴⁸;

– Șinca-Veche: „*La extremitatea de est a ținutului se afla, tot grănicerească și bunișoară, școala din Șinca-Veche, din care ieșiseră mulți viteji grăniceri (...)*”⁴⁹.

După Revoluția de la 1848-1849, situația oarecum s-a schimbat, constatând o adeziune tot mai mare a românilor față de problema școlară. Școala începe să apară tuturilor – fie ortodocși, fie greco-catolici – „*ca un simbol al comunității naționale, ca un remediu universal al tuturilor neajunsurilor și neîmplinirilor sale (...). Nu putem citi fără emoție ceea ce scrie la Brașov în mai 1851 un corespondent din părțile Făgărașului: «Școale și iar școale de am ști măcar că ne dăm și cămașa ca să rămânem numai cu una. Când e vorba de școale nu este suferit a opune sărăcia. Școala, tocmai școala ne va scoate din sărăcia și cea trupească și cea sufletească. Învățători, învățători ! Școale, școale mari și mici, școale!» (...)*”⁵⁰.

Se observă că, în această primă jumătate a secolului al XIX-lea, școala românească făgărașeană a traversat o perioadă destul de dificilă, datorită, în special, lipsei de cadre pregătite suficient și a lipsei localurilor proprii, dar și din cauza neaplicării majorității legiurilor școlare în această zonă.

Este evident, însă, că proces de învățământ, mai bun sau mai rău, a existat în fiecare localitate, continuându-se ceea ce se începuse în secolul anterior, cu observația că, acum, încep să se ridice din ce în ce mai multe localuri proprii de școală, obiectiv finalizat în cea de a doua jumătate a acestui secol, „*căci, satele contaminate unele de altele, de silă sau de rușine se feresc să rămână în afara curentului general, se iau parcă la întrecere în a înființa școli, a angaja dascăli, a-și asuma noile sarcini ale învățământului*”⁵¹.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 32.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 163.

⁵⁰ Simion Retegan, *op. cit.*, p. 13.

⁵¹ *Ibidem*, p. 14.